

РОЗДІЛ VII. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.131

КРИМІНАЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІЗ БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ ПОКАЗАНЬ, РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ ЗА НОВИМ КПК

Карабут Л.В., к.ю.н., доцент

Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

Досліджена актуальна для юридичної теорії і практики проблема правової регламентації засади безпосереднього дослідження показань, речей і документів у новому КПК України. Розглянута можливість обмеження даної засади з урахуванням забезпечення права обвинуваченого на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку.

Ключові слова: безпосередність; дослідження; кримінально-процесуальна діяльність.

Карабут Л.В. УГОЛОВНАЯ ПРОЦЕССУАЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПО НЕПОСРЕДСТВЕННОМУ ИССЛЕДОВАНИЮ В СУДЕ ПЕРВОЙ ИНСТАНЦИИ ПОКАЗАНИЙ, ПРЕДМЕТОВ И ДОКУМЕНТОВ ПО НОВОМУ УПК / Луганский государственный университет внутренних дел имени Э.А. Дидоренко, Украина

Исследована актуальная для юридической теории и практики проблема правовой регламентации принципа непосредственного исследования показаний, предметов и документов в новом УПК Украины. Рассмотрена возможность ограничения этого принципа с учетом обеспечения права обвиняемого на справедливое судебное разбирательство в разумные сроки.

Ключевые слова: непосредственность; исследование; уголовно-процессуальная деятельность.

Karabut L.V. CRIMINAL PROCEDURAL ACTIVITY OF DIRECT RESEARCH OF TESTIMONIES, OBJECTS AND DOCUMENTS IN A FIRST INSTANCE COURT ACCORDING TO THE NEW CRIMINAL PROCEDURAL CODE / Lugansk State University of Internal Affairs of the named after E.O. Didorenko, Ukraine

We investigate the problem of legal regulation of the principle of direct research evidence, objects and documents in the new Criminal Procedure Code of Ukraine that is actual for the juridical theory and practice. There was researched the possibility of limiting this principle with a view to ensuring the rights of the accused person to a fair trial within a reasonable time.

Key words: immediacy, investigation, criminal-procedural activity.

У новому КПК реалізована ідея, згідно з якою основною (головною) стадією кримінального провадження є стадія судового розгляду, у якій суд першої інстанції вирішує по суті представлене прокурором обвинувачення (обвинувальний акт). Регламентація засади безпосередності дослідження доказів у Кримінальному процесуальному кодексі України (КПК) 2012 року суттєво відрізняється від регламентації цієї засади в КПК 1960 року, бо новий КПК встановлює певні обмеження щодо її реалізації під час кримінальної процесуальної діяльності в суді першої інстанції на користь більш повного забезпечення права обвинуваченого на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку. Проблемність такого регулювання полягає в тому, що як безпосередність, так і розумність строків є однаково важливими для забезпечення постановлення судом справедливого рішення за результатами судового розгляду. Дослідження зазначеної проблеми мають бути спрямовані на пошук «золотої» середини між засадою безпосередності дослідження і засадою розумності строків. Наукові обґрунтовані результати такого дослідження можуть бути використані для вдосконалення правового регулювання засади безпосередності в чинному КПК.

Засади (принципу) безпосередності дослідження доказів присвячено досить значну кількість наукових робіт [1-6], у яких розглянуті як загальні положення щодо поняття і змісту зазначеної засади, так і прояв її дії в судових та досудових стадіях. Однак усі ці роботи були видані до ухвалення КПК 2012 року. Після ухвалення нового КПК дослідження цієї засади не проводилися.

Метою цієї статті є отримання нових наукових результатів щодо можливого удосконалення правового регулювання засади безпосередності в новому КПК.

Перед тим, як перейти до дослідження даного питання, винесеного в заголовок цієї наукової статті, звернемо увагу на те, що докази, які сторони подають до суду, формуються в досудовому провадженні переважно в умовах обмеження засади безпосередності їхнього дослідження. Так, дослідження предметів і документів може здійснюватися експертами, проведення негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється спеціальними підрозділами без участі сторін тощо. Тому цілком логічним є те, що засада безпосередності повною мірою проявляє свою дію в судовому провадженні за участю сторін.

Однією з новацій у кримінальному процесуальному законодавстві (у КПК 2012 року), що заслуговує на найбільшу увагу як практиків, так і теоретиків, є позбавлення впливу на суд змісту матеріалів досудового розслідування, зібраних стороною обвинувачення. КПК 2012 року встановив, що прокурор після відкриття усіх (за деякими винятками, пов'язаними із забезпеченням безпеки учасників кримінального провадження та збереженням державної таємниці) матеріалів досудового розслідування стороні захисту направляє до суду для розгляду по суті не матеріали, як це мало місце за КПК 1960 року, а обвинувальний акт, до якого додається реєстр матеріалів досудового розслідування, цивільний позов, розписка підозрюваного про отримання копій обвинувального акта, цивільного позову і реєстру матеріалів, розписка, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову (ч.4 ст.291 КПК)¹. Це є позитивною новелою нового КПК, яка гарантує реалізацію засади безпосередності дослідження доказів сторін.

Перший «контакт» суду із доказовим матеріалом сторін відбувається лише в судовому засіданні під час розгляду обвинувального акту. Суддя до початку підготовчого провадження не має інформації і про анкетні дані свідків, бо прокурор у обвинувальному акті зазначає ці дані лише щодо обвинуваченого і потерпілого. Про виклик же інших учасників для допиту прокурор (так само як і сторона захисту) заявляє клопотання у підготовчому судовому засіданні (п.4 ч.2 ст.315 КПК).

За такого підходу до врегулювання даного питання реалізація засади безпосередності дослідження доказів набуває реального змісту.

Якщо за КПК 1960 року суддя до початку судового розгляду ознайомлювався із матеріалами кримінальної справи, докази в якій формувала сторона обвинувачення, то говорити про неупередженість його під час судового розгляду можна було з великою «натяжкою». Бо на суддю, хотів він того чи ні, виявляв вплив зміст обвинувальних доказів (а саме їх у першу чергу збирав слідчий і прокурор), з якими він ознайомився до початку судового розгляду.

Засада безпосередності дослідження доказів сторін є настільки важливою, що законодавець передбачив можливість участі в судовому розгляді не лише запасних присяжних засідателів (статті 387-390 КПК), а й запасного професійного судді (ст.320 КПК). Цілком зрозуміло, що всі особи, які входять до складу суду, повинні приймати рішення на підставі того, що кожному з них особисто довелося побачити, почути в судовому засіданні. А тому присутність у залі судових засідань запасного судді дозволяє презюмувати, що він у разі вступу в провадження замість судді, що вибув, прийматиме рішення на підставі безпосередньої участі в дослідженні доказів.

У зв'язку з цим закономірно постає питання про те, чи треба в кожному разі вступу в справу нового судді, який не був запасним, розпочинати судовий розгляд спочатку. Виходячи із змісту засади безпосередності дослідження доказів, це треба робити кожного разу. Однак законодавець визначив дві умови, за наявності яких не треба розпочинати дослідження доказів спочатку. Такими умовами згідно з ч.2 ст.319 КПК є: сторони не наполягають на новому проведенні процесуальних дій; суддя, що замінив суддю, який вибув, ознайомився з ходом

¹Виняток складають випадки направлення прокурором до суду за результатами досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання обвинувального акту з клопотанням про розгляд обвинувального акту в спрощеному провадженні. Прокурор разом з обвинувальним актом направляє і матеріали досудового розслідування (ст.302 КПК), бо судовий розгляд у такому разі може відбутися без участі потерпілого і підозрюваного, а вирок може бути постановлений за матеріалами досудового розслідування (ст.382 КПК).

судового провадження та матеріалами кримінального провадження, згоден із прийнятими судом процесуальними рішеннями і вважає недоцільним нове проведення процесуальних дій.

Зважаючи на те, що фіксування за допомогою технічних засобів кримінального провадження в суді під час судового провадження є обов'язковим (ч.4 ст.107 КПК), встановлення подібного порядку заміни судді є виправданим і обґрунтованим. Суддя, який вступає в справу, може ознайомитися із записом судового засідання, здійсненого за допомогою технічних засобів (відео- чи аудіо), і мати повну уяву про те, що відбувалося з доказовим матеріалом до вступу його в справу. Ознайомлення з аудіозаписом менше наближає його до дійсного змісту судового розгляду, ніж ознайомлення з відеозаписом. Ознайомлення з відео- чи з аудіозаписом, звичайно ж, не замінить особистої присутності судді в залі суду, однак воно є корисним у плані реалізації іншої засади – розумності строків (ст.28 КПК), а точніше – права обвинуваченого на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку (ст.6 ЄКПЛ) завдяки економії часу на судовий розгляд.

Тут треба підкреслити один важливий момент. Умови, встановлені законодавцем у ч.2 ст.319 КПК, можуть лише в сукупності стати підставою для продовження судового засідання без проведення повторного дослідження доказів сторін. При цьому докази, що були досліджені під час судового розгляду до заміни судді, зберігають доказове значення та можуть бути використані для обґрунтування судових рішень (ч.2 ст.319 КПК).

Регламентация порядку заміни судді, про яку йшлося вище, безумовно, є прогресивною новелою для кримінального процесуального закону. Однак, як видається, законодавець з метою реалізації права особи на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку міг би піти далі в обмеженні дії засади безпосередності дослідження доказів. Оскільки судовий розгляд в обов'язковому порядку фіксується за допомогою технічних засобів, то суддя, який вступає в справу замість того, що вибув, міг би без будь-яких умов (згоден чи не згоден, вважає за доцільне повторно досліджувати докази чи не бажає) ознайомлюватися із записом засідання і продовжувати судовий розгляд.

Наполягання сторін кримінального провадження, потерпілого на новому проведенні процесуальних дій як умову повторного дослідження доказів взагалі слід виключити з кримінального процесуального закону. Така пропозиція ґрунтується на тому, що заміна судді не здатна позбавити сили вже подані докази, а процедура судового розгляду є доступною для судді завдяки результатам застосування технічних засобів. У зв'язку з цим не існує жодної серйозної загрози для ухвалення судом справедливого рішення за результатами судового розгляду.

В усякому разі, зважаючи на тяжкість покарання, яке загрожує обвинуваченому і що є підставою для класифікації злочинів на групи (ст.12 КК), висловлена пропозиція може бути застосована в кримінальному провадженні не про усі види злочинів, а лише про ті, які згідно з класифікацією належать до числа злочинів невеликої і середньої тяжкості. У такий спосіб можна досягнути значної економії часу, сил і засобів без шкоди для справедливості судового розгляду і рішень суду.

Висловлена нами пропозиція може бути реалізована в законодавстві і з огляду на те, що кримінальний процесуальний закон допускає можливість проведення у всіх без винятку кримінальних провадженнях (справах) процесуальних дій у режимі відеоконференції. Тобто в таких умовах, коли учасники судового розгляду і, головне, судді спостерігають процедури надання сторонами доказів за допомогою технічних засобів, а саме – відеоконференцзв'язку. Єдина відмінність від спостереження процедури подання доказів за відеозаписом, здійсненим до заміни судді на іншого, полягає в тому, що судді спостерігають за цією процедурою в режимі «онлайн».

Під час апеляційного і касаційного перегляду судових рішень може бути застосоване письмове провадження (статті 406 і 435 КПК). У цьому випадку рішення суду апеляційної і касаційної інстанції ухвалюється взагалі без присутності учасників судового розгляду.

Більш категоричним у плані обов'язковості проведення повторного дослідження доказів законодавець є у випадку, якщо кримінальне провадження направляється з одного суду до

іншого. У ч.6 ст.34 КПК встановлено, що суд, якому направлено кримінальне провадження з іншого суду, розпочинає судове провадження зі стадії підготовчого судового засідання незалежно від стадії, на якій в іншому суді виникли обставини для передачі провадження. Ніяких умов, за яких би ставало непотрібним повторне дослідження в іншому суді, для таких випадків законодавець не передбачив. Вбачається, що тут також є резерви для запровадження положення, аналогічного із викладеним вище щодо можливості ознайомлення з процедурою виконаних раніше процесуальних дій за відеозаписом судового засідання.

Викладене дає підстави для висновку про те, що застосування технічних засобів фіксації судового розгляду може суттєво скоротити його строки через незначні обмеження засади безпосередності дослідження доказів, наданих суду сторонами.

На основі проведеного в цій статті дослідження можна зробити такі **висновки**: 1) встановлення законодавцем умов, від яких залежить чи буде проведено повторне дослідження доказів сторін, є зайвим; 2) запровадження до нового КПК положення про те, що повторне дослідження доказів, поданих сторонами до вибуття з кримінальної справи судді, із вступом нового (не запасного) судді є недоцільним, бо останній має достатньо можливостей, щоб отримати повну уяву про процедуру подання доказів через ознайомлення з відеозаписом судового засідання; 3) засади безпосередності дослідження доказів сторін і розумності строків є однаково корисними для забезпечення постановлення судом справедливого рішення, а тому під час регламентування їх у кримінальному процесуальному законі має бути відшукана «золота» середина їхнього співвідношення.

Тема безпосередності дослідження доказів сторін під час кримінальної процесуальної діяльності, здійснюваної в суді, є об'ємною. Тому вона, звичайно ж, не може бути висвітлена, а тим паче, вирішена в межах однієї наукової статті. Дана тема потребує подальших досліджень. Останні є доцільними за такими **напрямами наукових розвідок**: 1) визначення доцільності розповсюдження положення про відмову від повторного дослідження доказів на випадки направлення кримінального провадження з одного суду до іншого і обмеження засади безпосередності за рахунок ознайомлення суду, до якого направлена кримінальна справа, з матеріалами відеозапису судового засідання; 2) дослідження дії засади безпосередності в досудовому провадженні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каткова Т.В. Проблеми реалізації принципу безпосередності дослідження доказів на досудовому слідстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Т.В. Каткова. – Харків, 1997. – 17 с.
2. Лившиц В.Я. Принцип непосредственности в советском уголовном процессе / В.Я. Лившиц; отв. ред.: Строгович М.С. – М. – Л.: Изд-во АН СССР, 1949. – 208 с.
3. Сарбаев З.И. Принцип непосредственности – один из важнейших принципов советского социалистического правосудия / З.И. Сарбаев // Вопросы государства и права. – М., 1965. – С. 71-73.
4. Сарбаев З.И. Принципы устности и непосредственности в советском уголовном процессе: автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук / З.И. Сарбаев. – М., 1967. – 23 с.
5. Склизков А.Н. Принцип непосредственности в уголовном судопроизводстве: доктрина и законодательство / А.Н. Склизков // Право и политика. – 2007. – № 9. – С. 70-76.
6. Шундигов В.Д. Принцип непосредственности при расследовании и рассмотрении уголовного дела / В.Д. Шундигов; науч. ред.: Чеканов В.Я. – Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1974. – 157 с.